

วัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ซอลิฮะห์ หะยีสะมะแอ¹ ฟาติฮะห์ จะปะเกีย² มุมีนะห์ บูหงอตันหย² อาหะมะ หะยีสะมะแอ³

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรการสอนอิสลามศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

²อาจารย์ สาขาการสอนอิสลามศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

³ครู โรงเรียนตาร์เบียตุลลาตัน อำเภอมือเก็ง จังหวัดยะลา

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของ”มัญลิสฮัลมี”ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างสันติสุข การวิจัยนี้เป็นวิจัยแบบผสมวิธี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพควบคู่กัน กลุ่มตัวอย่างคือ กลุ่มสตรีที่เป็นคณะกรรมการและสมาชิกโครงการ”มัญลิสฮัลมี”ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จำนวน 80 คน และผู้ให้ข้อมูล คือ กลุ่มสตรีที่เป็นคณะกรรมการและสมาชิกโครงการ”มัญลิสฮัลมี”จำนวน 28 คน และกลุ่มนักวิชาการ จำนวน 10 คน ได้มาโดยวิธีสุ่มแบบเจาะจง การรวบรวมข้อมูลวิจัยโดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร แบบสอบถาม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1.ความสำคัญของ”มัญลิสฮัลมี”ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่ในระดับมากทุกด้าน ตามลำดับ ดังนี้ ด้านการศรัทธา ด้านการปฏิบัติศาสนกิจ ด้านครอบครัว ด้านคุณธรรมจริยธรรม และด้านการใช้ชีวิตในสังคม 2.แนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีดังนี้ 1) พัฒนาหลักสูตรให้มีมาตรฐานบูรณาการวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสังคมยุคศตวรรษที่ 21 2) คัดสรรวิทยากรที่มีบุคลิกภาพที่ดีและเชี่ยวชาญ 3) เสริมสร้างสื่อหรือหนังสือชุดเสริมสร้างกระบวนการสร้างครอบครัวและสังคมสันติ 4) รูปแบบการจัดกิจกรรมควรมีหลากหลายและน่าสนใจ 5) การบริหารโครงการควรมีระบบที่มีมาตรฐาน 6) ส่งเสริมการจัดกลุ่มศึกษาอัลกุรอานแก่สมาชิกและสร้างความร่วมมือเครือข่ายเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้

คำสำคัญ : วัฒนธรรมการเรียนรู้; มัญลิสฮัลมี; การศึกษาอิสลาม; สตรีไทยมุสลิม

Learning Culture of Thai Muslim Women in Deep South Provinces

Solihah Hayeesama-ae¹ Fatihah Japakiya² Muminah Bungotanyung² Arhama Hayeesama-ae³

¹ Assist Prof, Faculty of Education, Fatoni University

² Lecture, Teaching of Islamic Studies, Faculty of Education, Fatoni University

³ Teacher, Tarbiatul Watan School, Muang, Yala

Abstract

This research is aimed at : 1.investigating the importance of “Majlis Ilmi” in promoting the quality of life and family of Thai Muslim women in Deep South Provinces of Thailand; 2.suggesting guidelines for concerned parties or organizations in empowerment promoting learning culture of Thai Muslim women in Deep South Provinces of Thailand. The study is a mixed-mode research, employed both the quantitative and qualitative approaches. The major samples were 80 members of Muslim woman NGOs, and key informants of the study were 28 Thai Muslim women who were committee and members of Muslim woman NGOs, as well as 10 Muslim academicians in Deep South Provinces of Thailand, selected by using purposive selection. The data collection using documentary search, survey-method, non-participant observation, in-depth interviews and focus group.

The results showed as follows : 1. *The importance of “Majlis Ilmi” in promoting the quality of life and family of Thai Muslim women in Deep South Provinces of Thailand in all aspects is at a high level*, leaded by the aspect of Islamic faith, followed by practice of Islamic teachings, family, Islamic moral and ethics, social life. 2. *Suggesting guidelines for concerned organizations in empowerment promoting learning culture of Thai Muslim women in Deep South Provinces of Thailand were* 1.) A standard curriculum should be developed, integrated and comprehensive in all aspects of life, be in accordance with the context of the 21st century society; 2) Specialist and well-personality Lecturers should be selected, 3.) Media or books for enhancing paradigm of building a peaceful family and society should be available to assess; 4.) Activity organizing should be interesting and various methods; 5.) Program management should be standard, through development qualified committee staff and information technology; 6.) Program should enhance Halagoh Al-Qur’an (Study Group) approach for the members, and building network cooperation for promoting learning culture.

Keywords: Learning Culture; Majlis ilmi; Islamic Education; Thai Muslim Women



ความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาทรัพยากรบุคคลต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุด ในอิสลาม การศึกษาถือเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกในการพัฒนาปัจเจกบุคคลสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และการเป็นผู้นำที่สร้างสรรค์ความดีงามแก่สังคมหรือเป็น“เคาะลีฟะห์”(ตัวแทนของพระองค์บนหน้าแผ่นดิน) ดังปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานโองการ(อายัต)แรกที่มีการเชิญชวนให้มนุษย์ศึกษาหาความรู้จากความหมายที่ว่า“จงอ่านเถิด ในพระนามแห่งองค์อภิบาลของเจ้าผู้ทรงบันดาล ทรงสร้างมนุษย์มาจากก้อนเลือดก้อนหนึ่ง จงอ่านเถิด พระผู้อภิบาลของเจ้านั้นเป็นผู้ทรงเกียรติยิ่ง ทรงสอนมนุษย์ด้วยปากกาทรงสอนมนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้”(ซูเราะฮ์ อัล-อะลัก:อายัตที่1-5) และท่านศาสนทูตมุฮัมมัด(ช.ล.-ขอสันติสุขจงมีแด่ท่าน)ได้กำชับให้มุสลิมศึกษาหาความรู้เป็นหน้าที่ที่สำคัญ ดังวจนะของท่านที่ว่า“การแสวงหาความรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิมทั้งชายและหญิง”(รายงานโดยอิบนุ มาญะฮ์)

สำหรับประเทศไทย รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 ได้ให้สิทธิและเสรีภาพในการศึกษาแก่ประชาชนไว้ชัดเจน ดังระบุในมาตรา 49 ตอนหนึ่งว่า การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ย่อมได้รับการคุ้มครองและส่งเสริมที่เหมาะสมจากรัฐ (ธนศ ขำเกิด,มปป.) นอกจากนั้นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยกำหนดความมุ่งหมาย หลักการและกระบวนการเรียนรู้ไว้อย่างชัดเจน ดังนี้ มาตรา 6 ได้ระบุไว้ว่า“การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” มาตรา 8 ได้ระบุไว้ว่า“การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้ (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง(กระทรวงศึกษาธิการ, 2542)

แนวทางการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับบริบทการจัดการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีวัฒนธรรมการศึกษาเรียนรู้เป็นวิถีชีวิตมาอย่างยาวนาน ในภูมิภาคแห่งนี้ ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นมุสลิม นับถือศาสนาอิสลาม อิสลามได้ให้แรงจูงใจสำหรับผู้นับถือศาสนาในการแสวงหาความรู้และการศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องซึ่งความรู้จะนำมาสู่แนวทางที่ถูกต้องในการเข้าใจสังคม จึงไม่แปลกใจที่มุสลิมในภูมิภาคแห่งนี้ได้แสดงความกระตือรือร้นต่อการศึกษาอิสลามให้เห็นเป็นประจักษ์ (Wanglem,Watchareeya,1997:7-9) การเข้ามาของศาสนาอิสลามในพื้นที่แห่งนี้ได้นำมาซึ่งความก้าวหน้าทางด้านการแผ่กระจายของการศึกษาอิสลามอย่างมาก (Pitsuwan,1982 อ้างถึงในWanglem,Watchareeya,1997:7) อิทธิพลจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามส่งผลทำให้เกิดวัฒนธรรมการศึกษา ผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่มีการปฏิบัติยึดมั่นต่อวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาแสวงหาความรู้และการเผยแพร่วิชาความรู้โดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลาง(อ้างถึงใน อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต 2553:18-19) ด้วยความเจริญรุ่งเรืองทางการศึกษาอิสลามทำให้ภูมิภาคแห่งนี้มีความสำคัญที่สุดในฐานะ“one of the cradles of Islam”(เป็นอู่อหรือฐานที่สำคัญของอิสลาม)ในแหลมมลายูในศตวรรษที่ 19 และตอนต้นของศตวรรษที่ 20 พื้นที่แห่งนี้สามารถพัฒนาการศึกษาอิสลามให้มีพื้นฐานที่เข้มแข็งผ่านสถาบันการศึกษาศาสนาแบบดั้งเดิมที่รู้จักกันในนาม“ปอเนาะ”(Pitsuwan,1982อ้างถึงในWanglem,Watchareeya,1997:7)และต่อมการศึกษาในพื้นที่ได้มีการพัฒนาการในหลากหลายรูปแบบ “มัจลิสอิลมิ-Majlis Ilmi”เป็นรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นมาในพื้นที่อย่างแพร่หลาย คำว่า“มัจลิสอิลมิ”เป็นภาษาอาหรับใช้เรียกชื่อสถานที่สำหรับการศึกษาหาความรู้หรือเป็นขานชาลาความรู้ทางวิชาการ ซึ่งรูปแบบการศึกษาดังกล่าวนี้นี้เป็นที่รู้จักและปฏิบัติใช้ในสังคมในภูมิภาคแห่งนี้เป็นอย่างดี ด้วยความเข้มแข็งทางด้านอารยธรรมการศึกษาอิสลามทำให้พื้นที่แห่งนี้มีความสงบสันติสุขมาเป็นเวลาที่ยาวนาน

สตรีถือเป็นพลังกลไกหนึ่งที่สำคัญในการสร้างความสงบสันติและขับเคลื่อนสันติภาพในพื้นที่ พวกเขามีการรวมกลุ่มเพื่อเปิดพื้นที่ในการทำกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ บางกลุ่มพยายามสร้างความเข้มแข็งในการทำงานองค์กร



เครือข่ายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวสู่ความสันติสุขผ่านระบบการศึกษาอิสลามในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยขึ้นในพื้นที่ต่างๆ กิจกรรมที่จัดโดยกลุ่มสตรีดังกล่าวเป็นกิจกรรมเพื่อการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่รู้จักกันในชื่อ “มัจญ์ลิสฮิลมี” ซึ่งคาดว่าจะการจัดกิจกรรมการศึกษาในรูปแบบดังกล่าวจะเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถสร้างความเข้มแข็ง ความสงบสันติสุขที่ยั่งยืนในพื้นที่ได้อีกช่องทางหนึ่ง คณะผู้วิจัยจึงได้สนใจศึกษาหัวข้อวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ซึ่งคาดว่าจะการวิจัยดังกล่าวจะสามารถนำเสนอองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความสำคัญของ “มัจญ์ลิสฮิลมี” ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้และได้แนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างสันติสุขที่ยั่งยืนในสังคมวงกว้างออกไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของวัฒนธรรมการเรียนรู้ มัจญ์ลิสฮิลมี ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างสันติสุข

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงพรรณนา ซึ่งเน้นการวิจัยแบบผสวนวิธี โดยใช้ทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพควบคู่กันไป

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่ที่จัดกิจกรรมโครงการที่เสริมสร้างวัฒนธรรมความรู้และการเรียนรู้ “มัจญ์ลิสฮิลมี” ของกลุ่มสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส จำนวน 4 องค์กร คือสมาคมสตรีไทยมุสลิมปัตตานี ชมรมมุสลิมะฮ์มัสนิดตะลุดัน สายบุรี เครือข่ายมุสลิมะฮ์ สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย สาขายะลา ชมรมข้าราชการมุสลิมะฮ์นราธิวาส กลุ่มตัวอย่าง คือ สตรีไทยมุสลิมที่เข้าร่วมกิจกรรมใน “มัจญ์ลิสฮิลมี” จาก 4 องค์กร จำนวน 78 คน และผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยตัวแทนจากกลุ่มสตรีไทยมุสลิมที่เป็นกรรมการโครงการฯ จำนวน 12 คน สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการจากทุกองค์กรจำนวน 16 คน และนักวิชาการในพื้นที่จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและวิธีการสร้าง

เครื่องมือในการวิจัยหลักๆแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ **ชุดที่ 1** แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของ “มัจญ์ลิสฮิลมี” ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ลักษณะของแบบสอบถามที่เป็นปลายปิดใช้แบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) 5 ระดับของลิเคอร์ท(เพวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540)การแปลผลค่าเฉลี่ยเลขคณิตของบทบาทหรือความสำคัญของ “มัจญ์ลิสฮิลมี” ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการประยุกต์จากเกณฑ์ในการแปลผลค่าเฉลี่ยเลขคณิตของครอน-บาค(Cronbach,1990 :126-127อ้างถึงในเกษรชัย แหละหิม,2546) **ชุดที่ 2** แบบสัมภาษณ์ใช้ในการสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มสตรีและนักวิชาการในการให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้(มัจญ์ลิสฮิลมี)ของสตรีไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ เครื่องมือได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงจากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน และมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามโดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เป็น 0.97

การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบบันทึกการสนทนากลุ่มย่อย ในประเด็นที่เกี่ยวกับความสำคัญหรือบทบาทของ“มัจญลิสฮัลมี”กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และการให้ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนามัจญลิสฮัลมีของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญหรือบทบาทของ“มัจญลิสฮัลมี”ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในการเก็บข้อมูลเอกสาร ใช้วิธีการรวบรวมและศึกษาข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัยจากเอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิจัยและสื่อทัศนวัสดุต่างๆที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆและการสืบค้นผ่านระบบอินเทอร์เน็ต และการเก็บข้อมูลภาคสนามใช้แบบสอบถาม แบบการสังเกต แบบบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นเชิงปริมาณใช้การคำนวณหาค่าเฉลี่ยเลขคณิตและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า(Triangulation) (สุรางค์ จันทรวณิช,2545) และได้ใช้การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการใช้รูปแบบ peer review (ชาย โพธิ์สิตา,2550:396-397)การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแยกแยะและสังเคราะห์ข้อสรุปเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตรวจสอบความครอบคลุมของข้อมูล แล้วนำเสนอในรูปแบบรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1.ข้อมูลพื้นฐานโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

โดยสรุปข้อมูลพื้นฐานสำคัญของสตรีไทยมุสลิมจากกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า สตรีไทยมุสลิมส่วนใหญ่ จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 100 มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 33.3 เมื่อพิจารณาในกลุ่มอายุในช่วงดังกล่าวนี้ มีการศึกษาสามัญในระดับปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 66.7 มีการศึกษาทางด้านศาสนาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 44.8 มีสถานภาพแต่งงาน จำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 74.4 ประกอบอาชีพรับราชการ จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 30.8 มีประสบการณ์การเข้าร่วมโครงการ“มัจญลิสฮัลมี”เป็นระยะเวลามากกว่า 5 ปี จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 60.6

2. ความสำคัญของ มัจญลิสฮัลมี ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

2.1. ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นว่า“มัจญลิสฮัลมี”มีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก(Mean= 4.24) และทุกด้านอยู่ในระดับมากเช่นกัน ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ความสำคัญของ “มัจญลิสฮัลมี”ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้	Mean	Std.Deviation	ระดับความสำคัญ
1.ด้านการศรัทธา	4.41	0.624	มาก
2.ด้านการปฏิบัติศาสนกิจ(อิบาดัต)	4.36	0.634	มาก
3.ด้านคุณธรรมจริยธรรม (อัคลาก)	4.17	0.643	มาก
4.ด้านครอบครัว	4.24	0.624	มาก

5.ด้านการใช้ชีวิตในสังคม	4.03	0.712	มาก
รวมทุกด้านเฉลี่ย	4.24	0.647	มาก

จากตารางข้างต้น เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ในประเด็นความสำคัญของมัญลิสฮิลมีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นรายด้าน พบว่า สตรีไทยมุสลิมมีความคิดเห็นว่ามีมัญลิสฮิลมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศรัทธามีค่าเฉลี่ยสูงสุดเป็นอันดับหนึ่ง (Mean= 4.41) รองลงมาเป็นความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการปฏิบัติศาสนกิจ(อิบาดัต) (Mean= 4.36) ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านครอบครัว(Mean=4.24)เป็นอันดับที่ 3 ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรม (อคลาก) (Mean=4.17) เป็นอันดับที่ 4 และความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการใช้ชีวิตในสังคม มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด (Mean=4.03)

ความสำคัญของมัญลิสฮิลมีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศรัทธามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ความสำคัญของมัญลิสฮิลมีทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการศรัทธาต่อคัมภีร์อัลกุรอานอยู่ในระดับสูงสุดเป็นอันดับหนึ่ง (4.58) ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้แสดงความคิดเห็นว่าการเข้าร่วมมัญลิสฮิลนั้นมีความสำคัญที่ส่งผลทำให้มีการพัฒนาการศรัทธาเพิ่มมากขึ้น ยึดมั่นต่อพระองค์อัลลอฮ์ที่เข้มแข็งมากขึ้นและปฏิบัติตามคำสั่งใช้ของพระองค์อัลลอฮ์ มีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพตนเองในด้านการศรัทธา(อากีต๊ะฮ์)

ความสำคัญของมัญลิสฮิลมีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการปฏิบัติศาสนกิจ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ความสำคัญของมัญลิสฮิลมีทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามซุนนะห์ของท่านศาสนทูต(ซ.ล.)เป็นอันดับหนึ่ง รองลงมา คือ ทำให้สร้างแรงจูงใจให้รักและอ่านกุรอานอย่างต่อเนื่อง (4.45) ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า สตรีส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นว่ามีมัญลิสฮิลมีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีในด้านการปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในระดับมาก สามารถนำความรู้จากโครงการมาพัฒนาตนเองด้านอิบาดะห์(ปฏิบัติศาสนกิจ)และเพิ่มพูนการปฏิบัติศาสนกิจมากขึ้น ให้ความสำคัญกับการละหมาดสุนัต ตะฮัจญุด การขออูมามากขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย(ฮิญาบ)ในทางที่ดีมากขึ้น

ความสำคัญของมัญลิสฮิลมีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีไทยมุสลิมด้านคุณธรรมจริยธรรม(อคลาก) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ความสำคัญของมัญลิสฮิลมีทำให้ได้รับความรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม(อคลาก) ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมารยาทต่อครอบครัวสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองด้านคุณธรรมจริยธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งทั้งสามข้อมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน คือ 4.22 ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า ตัวแทนกลุ่มสตรีมีความเห็นว่าโครงการมีความสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตนเองในด้านคุณธรรมจริยธรรมในทางที่ดีขึ้นอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด เกิดการพัฒนา(คุณธรรมจริยธรรม)ในระดับที่สูงขึ้น มีมารยาทที่ดีขึ้น ทำให้ได้สร้างคุณธรรมจริยธรรม(อคลาก) เปลี่ยนแปลงสิ่งที่ผิดหลักศาสนาและทำให้ถูกต้อง มีปฏิบัติความดีและเชิญชวนให้ครอบครัว เพื่อนและคนอื่นทำความดี และเชิญเข้าร่วมกลุ่มศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับอิสลาม(หะละเกาะห์) อีกทั้งนำความรู้ไปปฏิบัติและเป็นแบบอย่างที่ดี

ความสำคัญของมัญลิสฮิลมีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีไทยมุสลิมด้านครอบครัว เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า โครงการมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านครอบครัวเป็นอย่างดี 4.38 อยู่ในระดับสูงสุดเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมา คือ ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทภรรยาในอิสลาม 4.26 จากการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของมัญลิสฮิลที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด เป็นโครงการที่ดีมาก มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านครอบครัวเป็นอย่างดีและทำให้ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถนำความรู้และคำสอนไปใช้ในชีวิตประจำวัน

พัฒนาตัวเองและประยุกต์ใช้กับครอบครัว ทำให้เข้าใจบทบาทหน้าที่ของสามีภรรยามากขึ้น รวมถึงบทบาทมารดาในอิสลามและการดูแลอบรมเลี้ยงดูบุตร ทำให้ครอบครัวและลูกๆ มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม มีความกระตือรือร้นในเรื่องศาสนา ครอบครัวมีการศึกษาเรียนรู้และอ่านอัลกุรอานมากขึ้น มีการจัดทำกลุ่มศึกษาอัลกุรอานในครอบครัว มีการตักเตือนซึ่งกันและกัน ส่งเสริมให้ลูกเรียนศาสนา ปฏิบัติศาสนกิจมากขึ้น และสามารถสร้างระเบียบวินัยให้ลูกมากขึ้น

ความสำคัญของมัญลิสอิสลามต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีไทยมุสลิมด้านการใช้ชีวิตในสังคม เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ความสำคัญของมัญลิสอิสลามทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานเป็นทีม(ญามาอะห์)ในอิสลาม (4.15) ความสำคัญของมัญลิสอิสลามทำให้ได้รับความรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในสังคม (4.13) ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า สตรีให้ความคิดเห็นว่ามัญลิสอิสลามได้ให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านการใช้ชีวิตในสังคมอยู่ในระดับมากเช่นกัน สามารถสร้างแรงจูงใจกระตุ้นให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมตลอดเวลา ส่งผลทำให้สังคมมีการตื่นตัวในการศึกษาแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เท้าทันโลกมากขึ้น รู้วิธีแก้ไขปัญหาได้ดีขึ้น รู้จักเสียสละต่อส่วนรวม สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์การปฏิบัติงาน(ในองค์กรและสังคม)ได้มาก สร้างแบบอย่างที่ดีแก่คนรอบข้าง สนใจที่จะทำงานเพื่อสังคมเกิดการเชิญชวน(สู่การทำความดี) สามารถแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับหลักการศาสนากับเพื่อนบ้านและชี้แนะการแก้ปัญหาสังคมร่วมกัน เกิดความเป็นพี่น้องที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการดูแลเอาใจใส่กัน ตักเตือนและเป็นกำลังใจกันและกัน อีกทั้งทำให้มีการพบปะทำงานประสานกันมากขึ้น ได้เรียนรู้การทำงานกลุ่ม(พัฒนาสังคม)นำพาสังคมสันติสุข

3.การเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างสันติสุข

ผลการศึกษาสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1) หลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรควรออกแบบให้มีมาตรฐานโดยเน้นอัลกุรอานและอัลหะดีษเป็นแกนหลักสำคัญ มีความชัดเจนในด้านเป้าหมายและเนื้อหาหลักสูตร เนื้อหาครอบคลุมทุกมิติของการดำเนินชีวิตของมุสลิมในยุคปัจจุบันทั้งในด้านการศรัทธา การปฏิบัติศาสนกิจ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ครอบครัว สังคม สุขภาวะและสาธารณะสุข เศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น อีกทั้งควรบูรณาการทักษะชีวิตในยุค 4.0 และประเด็นปัญหาร่วมสมัย โดยเน้นการพัฒนาทักษะ 5 ด้านของคนในศตวรรษที่ 21 ทักษะทางภาษา การสื่อสารและเทคโนโลยี รวมถึงการเสริมสร้างจิตอาสา หลักสูตรควรมีนโยบายในการขับเคลื่อนสังคมสันติ การสร้างความเป็นเอกภาพของประชาชาติ(อุมมะตุลวะฮิดะฮ์)และการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

2) วิทยากร ควรมีการกำหนดตารางสอนที่ชัดเจน จัดหาวิทยากรที่มีบุคลิกภาพที่ดี เป็นผู้ที่มีศาสตร์และศิลป์ในการนำเสนอเนื้อหา ควรมีการจัดพบปะวิทยากรร่วมกันเพื่อการแลกเปลี่ยนในการนำเสนอเนื้อหาให้ไปในทิศทางเดียวกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของโครงการสูงสุด อีกทั้งควรมีการเสริมสร้างศักยภาพมุสลิมะห์ (สตรีมุสลิม) สู่การเป็นวิทยากรประจำโครงการ โดยจัดอบรมและศักยภาพอย่างต่อเนื่อง

3) สื่อ ควรมีสื่อหรือหนังสือเกี่ยวกับการสร้างสันติสุขในครอบครัวและสังคม จัดทำหนังสือหรือบทสรุปเนื้อหาสั้นๆ เพื่อเป็นบทเรียนและนำไปลงเผยแพร่ในระบบสารสนเทศสื่อสารออนไลน์ และมีการจัดทำสื่อประมวลคำศัพท์เฉพาะทางด้านอิสลามศึกษา

4) รูปแบบการจัดกิจกรรม ควรจัดรูปแบบที่มีความหลากหลาย น่าสนใจ บูรณาการทักษะการคิด มีเทคนิควิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ ดึงดูดใจ ควรเปิดโอกาสให้มีการถามตอบ แสดงความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยนความรู้หลังการ

บรรยายหลัก ควรมีกิจกรรมอื่นๆมาบูรณาการในโครงการ เช่น การจัดสัมมนา การอบรมเชิงปฏิบัติการ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อการถอดบทเรียนสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

5) รูปแบบการบริหารโครงการ มีการบริหารการจัดการที่ดี การจัดระบบที่มีประสิทธิภาพ ควรพัฒนามาตรฐานในการจัดโครงการให้เป็นระบบ มีการพัฒนาคณะกรรมการให้มีความรู้ความสามารถในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ควรมีการพัฒนาการจัดทำสารสนเทศที่เป็นระบบ โดยเฉพาะด้านเนื้อหาและวิทยาการ ให้มีสถานที่ที่เอื้ออำนวย มีอุปกรณ์เครื่องเสียงที่ดี ควรมีเครื่องมือทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้ในโครงการ อีกทั้งให้มีการประสานงานและการประชาสัมพันธ์เชิงรุกและกว้างขวางแพร่หลาย จัดให้มีศูนย์ประสานงานเครือข่ายโครงการ

6) การขยายผลและการสร้างความร่วมมือเครือข่าย แนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ของกลุ่มสตรีไทยมุสลิมเพื่อการต่อยอดขยายผลโครงการและการสร้างความร่วมมือเครือข่าย โดยการจัดกลุ่มศึกษาอัลกุรอาน การสร้างความร่วมมือเครือข่ายและเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยสามารถอภิปรายตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. การศึกษาความสำคัญของ”มัญลิสฮิลมี”ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า สตรีกลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นว่า”มัญลิสฮิลมี”มีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยภาพรวมผลการศึกษาสะท้อนถึงความสำคัญ”มัญลิสฮิลมี”เป็นเชิงบวก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านสามัญ แต่มีการศึกษาศาสนาในระดับที่ต่ำกว่าปริญญาตรีและเป็นอดีตนักกิจกรรมในระดับอุดมศึกษาที่มีแนวความคิดใฝ่ฝันในการพัฒนานตนเองให้เป็นมุสลิมที่ดีมีคุณภาพ ทำให้เกิดความต้องการอย่างแรงกล้าในการแสวงหาความรู้เพื่อการพัฒนาตนเองและครอบครัว จึงให้ความสนใจในการเรียนรู้การศึกษาอิสลามและนำไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายเริ่มแรกของการจัดตั้งกลุ่มสตรีดังกล่าวที่เน้นการรวมกลุ่มเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการอิสลามและการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน และสอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงคุณภาพที่พบว่า ความสำคัญของ”มัญลิสฮิลมี”มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยในระดับมากถึงมากที่สุด สตรีกลุ่มตัวอย่างได้สะท้อนให้เห็นว่าโครงการมีความสำคัญมาก ทำให้ได้เรียนรู้ศาสนามากขึ้น ได้เสริมสร้างความรู้ด้านศาสนา การตรึงยึด(การให้การศึกษา อบรม ชัดเกล้า)ให้อยู่ในแนวทางที่ถูกต้องตามแบบฉบับของท่านนบีมากที่สุด มีความรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านของชีวิตดีขึ้น สามารถนำความรู้ไปปฏิบัติและพัฒนาตนเองได้เป็นอย่างดี มีกำลังใจในการที่จะปฏิบัติ เกิดการพัฒนาครอบครัวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น และผลการวิจัยดังกล่าวนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของมูหะมัด คอยา(2550)เรื่อง”บทบาทของมัสยิดในจังหวัดปัตตานีในการเผยแผ่อิสลามและความรู้ กรณีศึกษามัสยิดอับดุลรอฮมาน ตำบลปยุต อำเภอเมืองปัตตานี”ที่พบว่าผู้ที่มาเรียน(ที่มัสยิด)มีความรู้สีกพอใจเป็นอย่างยิ่งกับเนื้อหาที่ได้ศึกษาและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตจริง ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของมัญลิสฮิลมีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศรัทธามีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาเป็นความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการปฏิบัติศาสนกิจ(อิบาดัต) ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านครอบครัว ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านคุณธรรมจริยธรรม(อัคลาก)ตามลำดับ และความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการใช้ชีวิตในสังคมอยู่ในระดับมากเช่นกัน ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการศึกษาที่บรรลุเป้าหมายการศึกษาอิสลามดังที่คอลิด ฮามิด อัล ฮาซิมิ(Khalid Hamid Al-Hazimi,2002)ได้กล่าวไว้

ว่า เป้าหมายการศึกษาอิสลามจะช่วยเสริมสร้างในเรื่องวิทยาการ อะกีดะห์(การศรัทธา) อิบาเดะห์(ศาสนกิจ) อัคลาก(จรรยาบรรณ) อาชีพและร่างกาย และผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ปรากฏนั้นสอดคล้องกับหลักการที่เป็นแก่นแกนของอิสลามเป็นสำคัญ ดังที่มัสลัน มาหะมะ (2552) ได้กล่าวไว้ว่า แก่นแกนของอิสลาม 3 ประการ คือ หลักศรัทธา หลักศาสนบัญญัติ และหลักคุณธรรมจริยธรรม มุสลิมต้องใช้หลักการดังกล่าวในชีวิตประจำวัน ซึ่งอิสลามสอนว่า เมื่อมุสลิมมีความเชื่อที่สะอาดบริสุทธิ์ พร้อมปฏิบัติตามหลักการศาสนบัญญัติอย่างถูกต้องแล้ว ความเชื่อและการปฏิบัติเหล่านี้ก็สามารถผลิตออกนอกผลสร้างคุณูปการบนโลกนี้ สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของอิสลามที่มุ่งสร้างสังคมที่สงบสันติ มีความปรองดองและเอื้ออาทร ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าความสำคัญของ”มัจญลิสฮิลมี”มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีไทยมุสลิมที่จะนำไปสู่การสร้างคุณลักษณะต่างๆเพื่อเป็นมุสลิมที่แท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของฟัตฮียะกัน(2530) อิบน์ อีสมะอิล แพลและเรียบเรียง) ที่ได้กล่าวว่า คุณลักษณะต่างๆที่ต้องมีในตัวของมุสลิมทุกคนเพื่อให้บุคคลนั้นเป็นมุสลิมที่แท้จริงมีดังนี้ 1.ด้านอะกีดะห์(การศรัทธา) ซึ่งการมีหลักการยึดมั่นที่ถูกต้องเป็นเงื่อนไขประการแรกของผู้ที่ยอมรับนับถืออิสลาม หลักการยึดมั่นจะต้องสอดคล้องกับหลักคำสอนในอัลกุรอานและซุนนะฮ์ ต้องมีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์และความเข้าใจที่ถูกต้องต่ออิสลาม 2.ด้านอิบาดะห์ (การเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์อย่างสุดซึ้งในทุกด้าน) 3.เป็นมุสลิมด้านอัคลาก(จริยธรรม) อัคลากที่ดีเป็นเป้าหมายพื้นฐานของอิสลาม อัคลากเป็นเครื่องหมายและผลผลิตจากอิหม่าน(การศรัทธา)ที่แท้จริงและเป็นแก่นแกนของอิบาดะห์(การเคารพภักดี) 4.ด้านครอบครัว ต้องมีความรับผิดชอบการสร้างครอบครัวให้เป็นครอบครัวมุสลิมซึ่งเป็นฐานการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมต่อไป และผลการวิจัยครั้งนี้ยังสอดคล้องงานเขียนที่นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ดีของมุสลิมที่นำเสนอโดยมุฮัมมัด อับดุลลอฮ์ อัลเคาะฎิบ,(2554) ที่ได้นำเสนอ ขั้นตอนสู่การเป็นมุสลิมคุณภาพ ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ดังนี้ 1.เป็นผู้ที่มีอะกีดะห์(หลักศรัทธา) ที่บริสุทธิ์ 2.เป็นผู้ปฏิบัติอิบาดะฮ์(การปฏิบัติศาสนกิจ)อย่างถูกต้อง 3.เป็นผู้ที่มีมารยาทที่หนักแน่นมั่นคง 4.เป็นผู้ที่ใฝ่เรียนใฝ่รู้ 5. เป็นผู้ที่มีบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น นอกจากนี้ผลการศึกษารังนี้ยังสอดคล้องกับงานเขียนของนศุลลอฮ์ ตอยยิบ(แปลและเรียบเรียง 2547)ที่ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตของคนเราจะมีความสุขได้นั้นถึงต้องมียอดประกอบและปัจจัยสำคัญต่างๆ เช่น 1.มีหลักการศรัทธาที่ถูกต้อง หลักการศรัทธาของอิสลามนับเป็นการวางรากฐานที่มั่นคงและถาวรให้กับชีวิตทั้งนี้เพื่อให้ชีวิตมีแผนแห่งการขึ้นทางที่ถูกต้องและการควบคุมที่ดี และเป็นดังวิถีทางที่ถูกต้องที่จะนำบุคคลไปความรอดพ้นและมีความสุขที่แท้จริง 2.การเคารพภักดีต่อพระเจ้า เป็นบ่อเกิดอันกว้างขวางแห่งความพึงพอใจและความสุขในตัวเอง 3.ความผูกพันและการรำลึกถึงพระเจ้า 4.ทำดีและมีเมตตาธรรมต่อผู้อื่น และ 5.พยายามศึกษาเล่าเรียนนำสู่การปฏิบัติ

นอกจากนั้น ผลการศึกษาพบว่า”มัจญลิสฮิลมี”มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศรัทธาอยู่ในระดับมากที่สุด ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่พบว่า สตรีส่วนใหญ่ได้แสดงความคิดเห็นว่าการเข้าร่วมมัจญลิสฮิลมีมีความสำคัญที่ส่งผลทำให้มีการพัฒนาด้านการศรัทธาเพิ่มมากขึ้น ยึดมั่นต่อพระองค์อัลลอฮ์ที่เข้มแข็งมากขึ้นและปฏิบัติตามคำสั่งใช้ของพระองค์อัลลอฮ์ มีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพตนเองในด้านการศรัทธา(อะกีดะห์) ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนในสมัยท่านศาสนทูต(ซ.ล.) หรืออนบี(ซ.ล.) ซึ่งมีนักวิชาการกล่าวว่า วิชาที่เน้นในการเรียนการสอน คือ อะกีดะห์(หลักศรัทธา) (Hakim Said,1992 : 37 อ้างถึงใน Abdullah Muhammad Zin and others, 2005) และผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับวาซีม มุฮัมมัด ฟัตฮุลลาฮ์(Waseem M. Fathalla,มปป.) ที่กล่าวว่า อิสลามได้วางพื้นฐานของหลักศรัทธาและกฎระเบียบที่ครอบคลุมที่รวมถึงความคิดและการปฏิบัติ(ของมนุษย์) และสอดคล้องกับคำกล่าวของเชค มุหัมมัด ศอลิห อัล-อุมัยมีน (ซูฟอัม อุซมาน แพล 2010)ที่ว่า หลักความเชื่อต่างๆที่สูงส่งและประกอบด้วยหลักการต่างๆที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้จะส่งผลให้กับเจ้าของผู้ที่เชื่อมั่นศรัทธาด้วยผลดีต่างๆใหญ่หลวงและมากมาย อาทิ การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ รวมทั้งพระนามและคุณลักษณะต่างๆของพระองค์จะส่งผลให้บ่าวมีความรักต่ออัลลอฮ์และยกย่องสรรเสริญพระองค์เป็นปัจจัยสองประการที่ทำให้เขา(ผู้ศรัทธา)ลุกขึ้นมาทำหน้าที่ตามคำสั่งของพระองค์และเลิกจากสิ่งพระองค์ห้าม การตามคำสั่ง

ของพระองค์และเลิกจากสิ่งพระองค์ห้าม จะทำให้บ่าวได้รับความสุขทั้งในโลกดุนยาและอาคิเราะฮ์(ปรโลก) ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม เมื่อพิจารณาทางด้านพบว่า ความสำคัญของมัญลิสอิสลามทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการศรัทธาต่อคัมภีร์อัลกุรอานเป็นอันดับหนึ่ง ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากเนื้อหาหลักสูตรในการบรรยายเน้นการอธิบายจากอัลกุรอานเป็นหลัก

2. การเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างสันติสุข

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มสตรีและนักวิชาการได้ให้แนวทางในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ดังนี้

1) ด้านหลักสูตร ควรมีการพัฒนาหลักสูตรสำหรับ”มัญลิสอิสลาม”ควรมีมาตรฐาน บูรณาการครอบคลุมมิติการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนอิสลามทุกด้าน โดยเน้นอัลกุรอานและอัลหะดีษเป็นแก่นของหลักสูตร หลักสูตรต้องออกแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและบริบทการพัฒนาคนในสังคมยุคศตวรรษที่ 21 เน้นมิติการสร้างสันติ และการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม รวมถึงประเด็นต่างๆร่วมสมัย เป็นต้น ที่สำคัญหลักสูตรควรมีนโยบายกว้างๆในการขับเคลื่อนสังคมสันติ บรรจุหลักการสร้างกระบวนการที่สนำด้วยการสร้างความรักความเป็นพี่น้อง หลักรวมมาตุลาฮ์ฮิดะห์(ความเป็นเอกภาพหนึ่งเดียว)สำหรับมุสลิม การสร้างความสมานฉันท์ และความรู้เกี่ยวกับอิสลามศาสนาสันติภาพสำหรับคนต่างศาสนา ผลการศึกษาที่เสนอเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวข้างต้นสอดคล้อง Ali Ahmad Madkour(1992)ที่ได้กล่าวถึงหลักสูตรการศึกษาอิสลามมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่แตกต่างจากหลักสูตรทั่วไป ซึ่งมีโน้ตหลักหลักสูตรการศึกษาอิสลามมีลักษณะที่สำคัญเช่น เป็นหลักสูตรที่ถูกประทาน(วะหฺยู)หรือเป็นแผนงานที่มีหลักฐานและเป้าหมาย ซึ่งเป็นหลักสูตรที่มีลักษณะที่สมบูรณ์และบูรณาการเป็นหลักสูตรแห่งเตาฮิด(เน้นการศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮ์ผู้ทรงเอกะ) หลักเตาฮิดถือเป็นหลักการของระบบอิสลามและหลักสูตรการศึกษา และเป็นข้อเท็จจริงพื้นฐานในการศรัทธาในอิสลาม เป็นหลักสูตร”นานาชาติหรือไร้พรมแดน” มีความสมบูรณ์และครอบคลุมซึ่งไม่จำกัดอยู่เฉพาะ”ความเป็นพลเมืองที่จำกัด”เป็นหลักสูตรที่”มั่นคง”บนพื้นฐานการเคลื่อนไหวภายในกรอบและกฎที่ได้ถูกกำหนดไว้ทุกการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาจะครอบคลุมและคงไว้ซึ่งสัจธรรมค่านิยมและบรรทัดฐานที่ได้กำหนดไว้ในกฎของชีวิตที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้ เป็นหลักสูตรที่มีความสมดุล เป็นหลักสูตรเชิงบวกที่ได้มาจากความสัมพันธ์เชิงบวกของพระองค์อัลลอฮ์ที่มีต่อสิ่งถูกสร้างต่างๆรวมถึงมนุษย์ด้วย เป็นหลักสูตรที่มี”ความเป็นจริง”ใช้กับโลกแห่งความเป็นจริง จัดการเกี่ยวกับความเป็นจริงที่มีเป้าหมายอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของรูสนานี ฮาซิม(Rosnani Hashim,2001)ที่กล่าวไว้ว่าการออกแบบหลักสูตรการศึกษาอิสลามนั้นมโนทัศน์อิสลามจะต้องถูกบรรจุไว้ในหลักสูตร มโนทัศน์อิสลามดังกล่าวมีดังต่อไปนี้ อาทิ 1)ทัศนะ อิสลามต่อพระเจ้าผู้สร้าง 2) การสร้างมนุษย์และเป้าหมายของมนุษย์เพื่อการภักดีและการเป็นเคาะลีฟะฮ์(ตัวแทนของพระเจ้าผู้เป็นเจ้า)เพื่อส่งเสริมความดีและห้ามปรามความชั่ว และเผยแผ่ศาสนาอิสลาม 3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าผู้สร้าง 4)ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน เพื่อสร้างความยุติธรรม ความเอกภาพของจิตใจ คุณค่าและศักดิ์ศรี สร้างอศลา(จริยธรรมที่สูงส่ง) เป็นต้น ทั้งนี้การพัฒนาหลักสูตรหากมีการนำมโนทัศน์ที่กล่าวมาข้างจะส่งผลให้หลักสูตรเป็นที่สามารถขับเคลื่อนมิติการสร้างสังคมสันติได้โดยอัตโนมัติ ทั้งนี้เป็นหลักสูตรที่เหมาะสมที่สุดในการพัฒนามนุษย์ตามบริบทการศึกษาอิสลาม และสอดคล้องกับคำกล่าวของอิสมาอีลลุตฟีจะปะเกีย(2015) ที่ว่าหลักสูตรที่ถูกต้องและมีเนื้อหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ ความรู้ที่ถูกต้องนั้นคือ ความรู้จากวะหฺยู(การวิวรณ์)มาจากอัลลอฮ์และท่านเราะสูล (ศาสนทูต-ซ.ล.) นั่นคือ อัลกุรอานและซุนนะห์(วจนะและแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด)ความรู้วะหฺยูที่มีในคัมภีร์อัลกุรอานและซุนนะห์นั้นครอบคลุมทุกแง่มุมที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

นอกจากนั้นข้อเสนอแนะในการออกแบบหลักสูตรที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และสอดคล้องกับบริบทการพัฒนาคนในสังคมยุคศตวรรษที่ 21 ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษา อิสลามที่เน้นหลักการยึดหยุ่น พลวัตร และมีความเป็นจริง หลักสูตรต้องมีความยืดหยุ่น มีความเป็นพลวัตร และมีความเป็นจริงเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Parker, Shamsoodien,B.,1997) ซึ่งสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2560–2579 หน้า 80-81) ได้มีพันธกิจประการหนึ่ง ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนให้มีคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ ในศตวรรษที่ 21 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนจุดเน้นในการพัฒนาคุณภาพคนในสังคมไทยให้มีคุณธรรมและมีความรู้อย่างเท่าทัน ให้มีความพร้อมด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และศีลธรรม สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่สังคมฐานความรู้ได้อย่างมั่นคง แนวการพัฒนาคนดังกล่าว มุ่งคนให้มีพื้นฐานจิตใจที่ดีงาม มีจิตสาธารณะพร้อมทั้งมีสมรรถนะทักษะและความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอันจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

2) ด้านวิทยาการประจำโครงการ วิทยาการนับเป็นปัจจัยที่สำคัญในการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในกลุ่มองค์กรสตรี ผลการศึกษาพบว่า มีข้อเสนอให้การกำหนดตารางสอนและวิทยาการอาจารย์รับผิดชอบให้ชัดเจน คัดสรรวิทยาการที่มีบุคลิกภาพที่ดี มีศาสตร์และศิลป์ในการนำเสนอเนื้อหาให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสอดคล้องกับอิสมาอีลลุดดี จะปะกียา(2015)ที่เสนอว่ามุสลิมรอบบानीหรือครูผู้สร้างประชาชาติต้องมีคุณลักษณะต่างๆที่สำคัญ อาทิเช่น 1.พะฮัม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอัลกุรอานและซุนนะห์ มีความรู้ความเข้าใจในสาขาที่เชี่ยวชาญ มีความรู้อื่นๆ ความทางด้านภาษา เทคนิควิธีการสอน การดะวะห์(เผยแผ่)จิตวิทยา และอื่นๆ 2.มีอัคลาก(จรรยาบรรณ)ที่มีเกียรติ เพราะจรรยาบรรณที่ดี คือ ร่องรอยแห่งความศรัทธาและผลแห่งความรู้ที่ถูกต้อง มารยาทที่ดีงามและมีเกียรติมีผลอย่างมากต่อการอำนวยความสะดวกในการสอนและดะวะห์(อบรมขัดเกลา)ไม่ว่าจะในทางวาจาหรือในทางประพฤติ ควรมีการสร้างวิทยาการมุสลิมะห์(สตรีมุสลิม)รุ่นใหม่ในการมาทำหน้าที่เป็นวิทยาการ สอดคล้องกับความคิดเห็นของตัวแทนสตรีที่เสนอว่าวิทยาการควรเป็นคนขององค์กรเพราะจะรู้หน้าที่และรับผิดชอบได้

3) ด้านการจัดทำสื่อ ควรมีสื่อหรือหนังสือประกอบเพื่อสมาชิกได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการสร้างสันติสุขในครอบครัวและสังคม และควรมีการรวบรวมเนื้อหาข้อมูลเพื่อเผยแผ่ความรู้สู่สาธารณชนที่กว้างขวางออกไป โดยจัดทำในรูปแบบหนังสือหรือบทสรุปเนื้อหาสั้นๆหรือผ่านระบบสารสนเทศสื่อออนไลน์หรือเฟส(ที่เกี่ยวข้อง) อีกทั้งควรมีการจัดทำสื่อประมวลคำศัพท์เฉพาะทางด้านอิสลามศึกษาเพื่อความเข้าใจในเนื้อหาบริบทที่ชัดเจนถูกต้องยิ่งขึ้นและเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้เนื้อหาในระดับที่มีความยากมากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการศึกษาเรียนรู้ที่จัดขึ้นนั้นมีการรวมตัวกันเดือนละหนึ่งครั้ง การจัดทำสื่อหรือหนังสือจะเป็นช่องทางหนึ่งในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมในการอ่านศึกษาทำความเข้าใจในประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้มีชุมชนรักการอ่านเพื่อการพัฒนาตนเองและครอบครัว อีกทั้งสามารถนำความรู้จากสื่อหรือหนังสือไปเผยแผ่ต่อสมาชิกในครอบครัวและบุคคลอื่นๆได้อีกด้วย

4) ควรมีรูปแบบการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ควรมีการจัดกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องและจัดกิจกรรมที่น่าสนใจ มีการจัดกลุ่มย่อยเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมโครงการได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันแสดงความคิดเห็น(ในประเด็นที่บรรยาย) เพื่อถอดบทเรียนและนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันต่อไป



ควรมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ(workshop) สาธิตเสวนา โครงการบรรยายประจำเดือนสัจจร ตามเครือข่ายต่างๆในพื้นที่ความรับผิดชอบ ควรมีกิจกรรมอื่นๆมาบูรณาการในโครงการด้วย เช่น ควรมีกิจกรรมบริการชุมชนและเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วย กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ การส่งเคราะห์เด็กกำพร้า การรณรงค์การบริจาคสมทบทุนการช่วยเหลือในกิจกรรมต่างๆและกิจกรรมประชาสัมพันธ์ข่าวสารเพื่อให้เท่าทันสถานการณ์ปัจจุบัน ข้อเสนอดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของสตรีกลุ่มตัวอย่างที่อยากให้จัดกิจกรรมที่หลากหลายและมีการปฏิบัติจริงด้วยในบางโอกาส อีกทั้งอาจจะเนื่องมาจากว่าปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศโดยเฉพาะสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวกับการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับอิสลามมีหลากหลายรูปแบบน่าสนใจ ทำให้เข้ามามีอิทธิพลต่อรูปแบบการเรียนรู้ของสตรีไทยมุสลิมที่ต้องการให้มีการนำเสนอกิจกรรมที่หลากหลายน่าสนใจ

5)การบริหารจัดการโครงการ มีข้อเสนอแนะให้มีการบริหารจัดการที่ดีและมีความต่อเนื่อง มีการจัดการระบบที่มีมาตรฐาน พัฒนาคณะกรรมการให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ คณะกรรมการต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ มีความบริสุทธิ์ใจ(อิกลาศ)อย่างสูงในการทำงาน พัฒนาตนเองด้านความรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับเชคมุศฎาะฟา อัจญ์-ญะฮาน (นศรุลลอฮ์ ตอียิบ แปล 2545) ที่กล่าวถึงคุณลักษณะของมุสลิมยุคใหม่ โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานเป็นนักเผยแผ่อิสลามควรมีบุคลิกลักษณะในด้านต่างๆดังนี้ มีความบริสุทธิ์ใจ(ความอิกลาศ) ในการทำงาน หลีกห่างจากสิ่งที่น่าเคลือบแคลงสงสัย(ซุบฮัต)รับผิดชอบต่อการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องที่ไม่ก่อประโยชน์ มีความมุ่งมั่นตั้งใจจริง เป็นบุคคลที่มีทัศนคติ มีภูมิความรู้และการศึกษา อีกทั้งมีการเสนอให้มีการพัฒนาจัดทำระบบสารสนเทศ(Data Base)ขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสูตรและวิทยากร มีสถานที่เอื้ออำนวย มีอุปกรณ์เครื่องเสียงที่ดีและนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ไปประโยชน์การจัดการ รูปแบบการประชาสัมพันธ์โครงการควรให้เป็นที่แพร่หลายกว้างขวางและเชิงรุกมากขึ้น ผ่านช่องทางสื่อต่างๆที่มีใช้กันอย่างแพร่หลาย ควรมีศูนย์ประสานงานในการประสานงานติดต่อวิทยากรสำหรับองค์กรสตรีในพื้นที่สามจังหวัดขึ้นมาเพื่อการจัดการระบบข้อมูลสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับวิทยากร มีผู้ประสานงานติดต่อวิทยากร และประชาสัมพันธ์(โครงการ) ข้อเสนอดังกล่าวนี้ อาจจะดำเนินการได้โดยขอความร่วมมือจากเครือข่ายองค์กรสตรีในพื้นที่หรือสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ซึ่งจะทำให้การบริหารจัดการในประเด็นดังกล่าวนี้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

6) การขยายผลและการสร้างความร่วมมือเครือข่าย แนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ของกลุ่มสตรีไทยมุสลิมเพื่อการต่อยอดขยายผลโครงการและการสร้างความร่วมมือเครือข่าย ได้มีข้อเสนอแนะหลักๆไว้สองประเด็น คือ การจัดกลุ่มศึกษาอัลกุรอาน และการสร้างความร่วมมือเครือข่าย ประเด็น การจัดกลุ่มศึกษาอัลกุรอานเป็นรูปแบบการส่งเสริมการศึกษาที่ต่อยอดจากการจัดโครงการ เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านกลุ่มศึกษาอัลกุรอานเป็นกลุ่มเฉพาะสำหรับสมาชิกที่ได้เข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลามากกว่าหนึ่งปีขึ้นไป ซึ่งเป็นข้อเสนอที่สอดคล้องกับแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ท่านศาสนทูต(ซ.ล.)ได้ใช้ในการสอนบรรดาสาวกของท่านซึ่งรู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า หะละเกาะห์ (Halaqah) หรือกลุ่มศึกษา ดังที่ เอ็ม ฮามิดุลลอฮ์ (M. Hamidulloh, 1939 : 57 อ้างถึงใน Abdullah Muhammad Zin and others, 2005) ได้กล่าวไว้ว่า ท่านศาสนทูตมุฮัมมัด(ซ.ล.)ได้มีความมุ่งมั่นในการสร้างวัฒนธรรมทางวิชาการผ่านการส่งเสริมการเรียนรู้ศาสตร์ต่างๆ อาทิ หลักการอ่านอัลกุรอาน และการสอนอัลกุรอานและศาสตร์อื่นๆ บางครั้งท่านศาสนทูต(ซ.ล.)ได้ใช้กลุ่มการเรียนรู้แบบหะละเกาะฮ์ (นั่งล้อมวงในลักษณะวงกลมอย่างใกล้ชิดและหันหน้าเข้าหากันและกัน)ที่มีสยิด ผลของการจัดการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบดังกล่าวมีการยืนยันโดยชาลาบี อะห์หมัด(Shalabi Ahmad: 43 อ้างถึงใน Abdullah Muhammad

Zin and others, 2005) ว่าการพัฒนาการเรียนในรูปแบบกลุ่มศึกษาการเรียนรู้ (หะละเกาะฮ์) ที่มีสยิดได้มีส่วนช่วยให้ระบบการศึกษาอิสลามมีการพัฒนาและก้าวหน้าไปสู่ระดับที่สูงกว่า (จนถึงระดับมหาวิทยาลัย) และสอดคล้องกับอิสลาม อัลลุดฟี จะปะกียา(2015) ที่กล่าวเชิญชวนว่า ร่วมกันฟื้นฟูกลุ่มศึกษาหะละเกาะฮ์อัลกุรอานและการเผยแพร่อิสลาม รวมทั้งการช่วยกันส่งเสริมในคุณธรรมความดีและหักห้ามกันในเรื่องที่ไม่ถูกต้อง อย่างน้อยในวงเล็กๆโดยยึดหลักตามแนวทางของนบี

ในประเด็นการสร้างความร่วมมือเครือข่าย ได้มีการเสนอแนวทางการสร้างร่วมมือและการขับเคลื่อน มัจญลิสอิสลามี่สู่การพัฒนาโดยการขยายเครือข่ายการทำงานให้กว้างขวางมากขึ้น เพื่อการพัฒนาหลักสูตร จัดเวทีพบปะ วิทยากรเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการนำเสนอไปในทิศทางเดียวกัน ให้มีเครือข่ายทุกๆอำเภอ สำหรับองค์กรใน บ้างพื้นที่ ให้มีโครงการทุกมัสยิด ขยายครอบคลุมมุสลิมทุกจังหวัด แนวทางการขับเคลื่อนโครงการ ควรมีการทำงาน บูรณาการความร่วมมือกันหลายๆหน่วยงานและองค์กรหลักที่เกี่ยวข้องในชุมชน ระหว่างองค์กรสตรีกับมัสยิด โรงเรียน องค์กรศาสนา องค์กรบริหารส่วนตำบล องค์กรปกครองท้องถิ่น องค์กรการปกครองท้องถิ่น สอดคล้องกับ สำนักงานสภาพัฒนาการสังคมแห่งชาติ(2554)ได้ให้ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนา สังคมผ่านการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางเช่นในอดีต ให้สร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายปฏิบัติต่อกัน ด้วยความเคารพ และให้เกียรติซึ่งกันและกันในเรื่องของศาสนาและควรนำข้อวินิจฉัยของจุฬาราชมนตรีมาเป็น แนวทางในการปฏิบัติ พัฒนาระบบการศึกษาให้มีคุณภาพเพื่อเป็นการสร้างคนให้มีทั้งความรู้และคุณธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- 1) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการความสำคัญของ“มัจญลิสอิสลามี่”ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัว ของสตรีไทยมุสลิมเชิงเปรียบเทียบระหว่างองค์กรสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดต่างๆโดยใช้ปัจจัยและตัวแปรต่างๆที่ เกี่ยวข้องมาพิจารณาเพื่อการพัฒนาแบบการจัดกิจกรรมให้มีความเหมาะสมและมีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น
- 2) ควรมีการศึกษาวิจัยความสำคัญของโครงการต่อการพัฒนาศักยภาพและบทบาทหน้าที่สตรีมุสลิมในเชิง ลึกในด้านที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้การศึกษาอิสลาม การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมการใช้ชีวิต ในสังคมปัจจุบัน การพัฒนาครอบครัว และบทบาทต่อการพัฒนาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
- 3) ควรมีการส่งเสริมการศึกษาวิจัยเพื่อการประเมินและพัฒนาหลักสูตรอย่างเป็นระบบเพื่อให้การพัฒนา หลักสูตรดังกล่าวสามารถเทียบโอนกับหลักสูตรอิสลามศึกษาในระดับพื้นฐานได้อย่างเหมาะสมเป็นช่องทางในการ พัฒนาศักยภาพและยกระดับการศึกษาของสตรีไทยมุสลิมให้มีโอกาสการต่อยอดการศึกษาอิสลามในระดับที่สูงขึ้น ซึ่ง เป็นการเสริมสร้างสังคมฐานแห่งการเรียนรู้นำมาซึ่งการสร้างสันติสุขและความก้าวหน้าสืบไป
- 4) ควรมีการสนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโครงการที่มีประสิทธิภาพเชิง รุกและสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายสตรีในแต่ละวัยที่ใช้ชีวิตในสังคมพหุวัฒนธรรมในยุคศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้เพื่อการ พัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นสามารถใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันอย่างเท่าทัน และมีความสุขที่ยั่งยืน
- 5) ควรมีการสนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการทำงานเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการโครงการ ให้มีประสิทธิภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและครอบครัวของสตรีไทยมุสลิมให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ.2542.พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- เกษตรชัย แหละหิม.2549. รายงานวิจัยเรื่อง บทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของวิทยาลัยอิสลามยะลา ตามทัศนะนักวิชาการมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. ยะลา วิทยาลัยอิสลามยะลา.
- ชาย โพธิ์สีตา.2550.ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ.พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- เชค มุหัมมัด บิน ศอลิหฺ อัล-อุษัยมีน. ซุฟอัม อุซมาน แพลเรียบเรียง.2010.หลักความเชื่อของมุสลิม.บริษัท เพ็ร
- สออปเซ็ท 1993 จำกัด.นนทบุรี.
- ซอลีฮะห์ หะยีสะมะแอ.2556. มโนทัศน์การศึกษาอิสลาม. พิมพ์ครั้งที่2.โรงพิมพ์خانเมือง.สงขลา
- เชคมุฮัมมัด ซอและห์ อัลมุนัจญิด, มปป.(มุฮัมมัด บิน ฟาริด อัลอัซฮารี๊ แพล).40 ข้อคิดเพื่อปวงชีวิตในบ้าน.ส.วงศ์
- เสงี่ยม : กรุงเทพ
- ธนศ ขำเกิด.มปป.รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540และพ.ศ.2550ในส่วนที่เป็นแม่บท และเกี่ยวข้องกับ
- กับกฎหมายการศึกษา สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/333626>)
- นัศรุลลอฮ์ ต้อยยิบ (แปลและเรียบเรียง).2547. หนทางสู่ความสุข. สงขลา.
- พัทธียะกัน.อิบน์ (อิสมาอีล แพลและเรียบเรียง). 2530.อะไรคือความหมายการเป็นมุสลิมของฉัน. กรุงเทพ.
- สภาความมั่นคงแห่งชาติ, สำนักงาน. 2554.“การรับฟังภาคประชาชนในฐานะผู้มี ส่วนได้เสียโดยตรงกับการแก้ไข
- ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้”รายงานการวิจัย ศูนย์นโยบายโลกมุสลิม คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
- มหาวิทยาลัย.
- สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย. 1419 ฮ.ศ. พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมคำแปลเป็นภาษาไทย.ศูนย์
- กษัตริย์ฟายัด เพื่อการพิมพ์ อัลกุรอาน : อัลมาดีนะฮ์
- สุภางค์ จันทรวาณิช. การวิจัยเชิงคุณภาพ.2545.พิมพ์ ครั้งที่ 10. กรุงเทพ.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มัสลัน มาหะมะ (บรรณาธิการ). 2552. อิสลามวิถีแห่งชีวิต. ปัตตานี. โรงพิมพ์มิตรภาพ.
- มุศเฏาะฟา มุฮัมมัด อัล-เฏาะฮาน.นัศรุลลอฮ์ ต้อยยิบ แพล.2545.มุสลิมควรมีบุคลิกภาพอย่างไร. สงขลา.อรรริชา
- ละห์.
- มุฮัมมัด อะญียะฮ์ อัล-อิบรอฮีม (บรรจง บินกาซัน แพล).2554.การศึกษาในอิสลาม.สงขลา.สำนักพิมพ์บ้านอรัญ.
- มุฮัมมัด अबดุลลอฮ์ อัลเคาะฎีบ (สมบุรณ์(ยะฮูบ) สืบสุข แพล).2554. 10 ขั้นตอนสู่การเป็นมุสลิมคุณภาพ.กรุงเทพ.
- มุหะมัด คอยา.2550.บทบาทของมัสยิดในจังหวัดปัตตานีในการเผยแผ่อิสลามและความรู้ กรณีศึกษามัสยิดอิบารูร
- รอฮมาน ตำบลปยุต อำเภอเมืองปัตตานี.วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา
- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มุฮัมมัด अबดุลลอฮ์ อัลเคาะฎีบ (สมบุรณ์(ยะฮูบ) สืบสุข แพล).2554.10 ขั้นตอนสู่การเป็นมุสลิมคุณภาพ.กรุงเทพ.
- อิบราเอิม ณรงค์รักษาเขต. 2553.ทฤษฎีใหม่สถาบันการศึกษามุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ความจริงที่ยังไม่ถูก
- เปิดเผย”สงขลา.สลาตันการวิจัยและวิชาการ,หจก.หาดใหญ่กราฟฟิค สงขลา.

อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา(อนัส แสงอารี แปล).2557.คู่มือทะเลาะเถาะฮ์อัลกุรอาน เรียน อ่าน ฟัง ใคร่ครวญ ร่วม
ศึกษาและอธิบาย.ปัตตานี.องค์การบริหารส่วนจังหวัดปัตตานี.

อิสมาอีลลูตฟี จะปะกียา. มั่นศูร อับดุลลอฮ์ และซุฟอัมฆมาน แปล.2015. มุอัลลิม ร็อบบานีย์ ครูผู้สร้างประชาชาติ.
มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ปัตตานี.

Ali Ahmad Madkour. “*The Concept of Islamic Education Curriculum*,”.ใน Fathi Hasan Malkawi
and Hussein Abdul Fattah. *The Education Conference Book. (on “Towards the
construction of a contemporary Islamic Education Theory”)*1992. 1992. Amman. Islamic
Studies and Research Association.

Hashim, Rusnani.1996. *Educational Dualism in Malaysia : Implication for Theory and Practice*.
Kuala Lumpur.Oxford University Press.

Khalid Hamid Al-Hazimi.2002.*Usul al-Tarbiyah al-Islamiah*. Darul Alam Al Kitab. Al-Riyadh, Saudi
Arabia.Rosnani Hashim. *Kurikulum Pendidikan Dari Perspektif Islam Dalam Konteks
Pendidikan di Malaysia*. 2001. Journal Pendidikan Islam. Volume 9. No.4. Malaysia.
National University of Malaysia.

Shamsoodien B. Parker.1997. *A Study of Management System in Distance Learning : Implication
for the International Islamic Universit Malaysia*. Unpublished Master of M.Ed Thesis,
International Islamic University Malaysia.

Waseem M. Fathalla.”From Quality of Life to Value of Life: An Islamic Ethical Perspective”
สืบค้นจาก <http://www.ijmbs.org>.Watchareeya Wanglem.1997. *Ideal and Actual Teaching
Behaviors (Roles) as Perceived by Islamic Studies Teachers in the Public Secondary
Schools in Southern Border Provinces of Thailand*. Unpublished Master of M.Ed.Thesis,
International Islamic University Malaysia.